

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права та правоохоронної діяльності

КРИМІНОЛОГІЯ

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ З ТЕМИ 3:
«КРИМІНОЛОГІЧНЕ ВЧЕННЯ ПРО ЗЛОЧИННІСТЬ»**

Конспект лекції підготувала:
Плутницька К. М., к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри кримінального
права та правоохоронної діяльності
Запорізького національного
університету

Запоріжжя — 2025

ТЕМА 3. КРИМІНОЛОГІЧНЕ ВЧЕННЯ ПРО ЗЛОЧИННІСТЬ

План:

1. **Поняття злочинності.**
2. **Кількісні та якісні показники злочинності.**
3. **Латентна злочинність.**
4. **Соціальні наслідки злочинності.**
5. **«Фонові» явища злочинності.**

I. Поняття злочинності.

Проблемі розуміння злочинності приділили увагу багато мислителів. Перші думки з цього приводу можна знайти вже в Аристотеля і Платона, які висловлювалися щодо злочинності, розглядаючи філософські проблеми суспільного устрою, етики людської поведінки. З початком формування суспільства сучасного типу увага до проблеми злочинності значно зростає.

Сучасний погляд на це явище почав формуватися у XIX ст. із запровадженням регулярних статистичних спостережень злочинності. Перші кримінальні статистичні звіти були складені у Франції в 1826 р. і з того часу почали друкуватися.

У радянській кримінології після її відродження визначенню злочинності не приділялося достатньої уваги. Перший радянський підручник із кримінології з'явився в 1966 році. Питанню злочинності в ньому був присвячений невеличкий параграф. Особливо підкреслювалось, що злочинність є явищем соціальним.

Є декілька підходів до аналізу злочинності:

1. *Правовий (традиційний).* Злочинність розглядається як збірне поняття — сукупності або, навіть системи кримінальних правопорушень. Уся сукупність кримінальних правопорушень у суспільстві і є злочинністю.

2. *Соціологічний (нетрадиційний).* Злочинність — це хвороба соціуму, а кримінальні правопорушення — симптоми (ознаки) цієї хвороби. Характер і масштаби злочинності не залежать безпосередньо від волі законодавця — від того, які діяння насамперед заборонені під загрозою кримінальної репресії (криміналізація), а які дозволені. Як свідчить історія, у законодавчій практиці можливі й помилки, і свавілля, і лобювання, і корислива зацікавленість (конструювання правового середовища, у якій можна безкарно здійснювати суспільно небезпечні діяння й, навіть руйнувати державність). У рамках соціологічного підходу одні вчені вважають злочинність нормальним і вічним явищем (Е. Дюркгейм), інші вважають, що за радикальної зміни характеру суспільних відносин суспільство може позбутися цієї вади (Е. Фромм).

Цінність соціологічного підходу полягає в такому:

✓ він передбачає спрямування головної енергії у впливі на злочинність не на сукупність кримінальних правопорушень і осіб, які їх вчинили, які є лише зовнішніми симптомами хвороби, а на саму хворобу суспільства й на причини цієї хвороби;

✓ соціологічний підхід відкриває перспективу реалізації теорії поля в кримінології. Цей підхід окреслює новий об'єкт впливу — інформаційне поле соціуму. Наприклад, безкарність можна знижувати реально (підвищуючи розкриваємість), й ідеально (формуючи громадську думку про високу розкриваємість). Незважаючи на те, що й реальний, й ідеальний рівні взаємопов'язані, вони мають певну автономію (на тлі реального підвищення розкриваємості кримінальних правопорушень може збільшуватися число людей, впевнених у можливій безкарності у разі скоєння кримінальних правопорушень);

✓ соціологічний підхід відкриває перспективу виявлення нових ознак злочинності. Водночас, чим більше ознак явища відомо, тим більше можливостей його об'єктивного вивчення. Нові ознаки можуть дати початок новим напрямам досліджень (кількість жертв як показник злочинності і віктимологія);

✓ спроба очистити поняття кримінального правопорушення від політичної кон'юнктури і свавілля можновладців також має позитивні аспекти:

— виправдовує тих, чий діяння не мають суспільної небезпеки (наприклад, противників антинародного політичного режиму);

— викривають тих, хто, здійснюючи суспільно небезпечні діяння, «застрахувався» за допомогою маніпуляцій в області законодавства.

3. Антропологічний підхід. У рамках антропологічного підходу злочинність визначається як хвороба, але не суспільства, а окремих людей. Злочинність, на думку прихильників цього підходу, — результат виродження, дегенерації, наслідок тих чи інших психофізіологічних аномалій, що тягнуть за собою «моральне божевілля». За цих умов поняття осудності і загальна превенція кримінального покарання за своєю суттю втрачають сенс. Основний метод впливу на злочинність, що виробляється даним напрямом, — відділення здорових від хворих (ізоляція й лікування або знищення останніх).

Антропологічний підхід традиційно оцінюється досить критично абсолютною більшістю представників світової наукової спільноти. Водночас і в рамках цього підходу виробляються ідеї, що заслуговують на увагу:

✓ усе, що становить небезпеку, має бути у сфері наукового інтересу дослідників;

✓ диференціація буття різних типів людей (небезпечних і безпечних) — ефективний метод соціального захисту;

✓ для профілактики злочинності необхідно проявляти турботу про психічне і фізичне здоров'я нації (збільшення числа психофізіологічних аномалій у суспільстві — підстава для прогнозу зростання злочинності);

✓ на чільне місце практики соціального захисту ставиться безпеку потенційного потерпілого.

4. *Теологічний (нетрадиційний)*. Теологічний підхід до аналізу злочинності найбільш активно розроблявся в Середньовіччі такими теологами, як А. Августин, Ф. Аквінський тощо. Як правило, теологічні трактування злочинності пов'язували суспільно небезпечне діяння з підступами диявола й були основою каральної практики релігійних судів. У деяких сучасних ісламських державах практика шаріатських (релігійних) судів є досить стійкою.

Значущі ідеї цього підходу:

✓ злочинність є зло. Заперечення її — добро;

✓ мета впливу на злочинність — рух суспільства до вищої справедливості за допомогою розв'язання суперечностей між добром і злом;

✓ боротьба зі злочинністю осяяне богом. У прихильність ідеалам добра — запорука успіху (в той час, як багато людей перебувають у владі ілюзії: чим більше жорстокості в боротьбі зі злочинністю, тим краще). Ідеалізація принципу «зло у відповідь на зло» перетворює борців зі злом із поборників добра в прихильників зла;

✓ добро онтологічно (за суттю буття) сильніше зла — у цьому джерело оптимізму тих, хто бореться зі злочинністю;

✓ релігійні заходи впливу на злочинність мають значний антикриміногенний потенціал. Основні з них — проповідь, зразок доброчесності в діяннях і помислах. З ними тісно пов'язані такі нетрадиційні заходи впливу на злочинність, як молитва, медитація тощо. Вони привертають увагу дослідників до біоенергетичним аспектам злочинності;

✓ акцент у руйнівному впливі на злочинність кожен повинен робити, передусім, на самого себе (самовдосконалення).

Відповідно, залежно від того, які підходи до аналізу використані, у сучасній вітчизняній кримінологічній науці сформувалися кілька підходів до визначення поняття «злочинність»:

1. *Особистісний*. Злочинність — це соціальний феномен суспільного життя у вигляді несхвальної й небезпечної для суспільства кримінальної активності частини його членів. Численні чинники, які зумовлюють скоєння кримінальних правопорушень і злочинності як соціального феномену, у різні часи й різні періоди життя суспільства неоднакові не тільки за змістом, але й за інтенсивністю, стійкістю та глибиною впливу. Цими показниками визначаються такі риси злочинності як мінливість,

відносна масовість, інтенсивність, міра суспільної небезпеки (А.П. Закалюк).

2. *Безособистісний підхід*. Злочинність не складається з кримінальних правопорушень і осіб, які їх вчинили, а висловлює суму тих зв'язків і відносин, у яких є між собою ці кримінальні правопорушення і особи, які їх вчинили, у реальному житті нібито не пов'язані. Носієм злочинності є не сукупність, сума конкретних осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, не особистість кримінального правопорушника взагалі, а суспільство як соціальний організм. Тому злочинність безособистісна і, як явище загальносоціальне, підпорядковується соціологічним закономірностям.

3. *Девіантологічний, або релятивно-конвенціональний*. Під злочинністю тут розуміється порівняно розповсюджене (масове) статистично стале соціальне явище, різновид девіантності (відхилення), яка визначається законодавцем у кримінальному законі. Водночас припускається, що в дійсності немає об'єкта, який був би «злочинністю» за своїми внутрішніми якостями. Кримінальне правопорушення і злочинність — поняття відносні, договірні, тобто штучні соціальні конструкти.

4. *Природно-неконвенціональний підхід*. Відповідно до цього підходу коло кримінальних правопорушень визначено світовими релігіями. Злочинність ж — лише властивість суспільства породжувати безліч небезпечних для людини діянь (злочинне безліч)

5. *Інституціоналістський* (суспільно установлений функціонально пов'язаний із суспільством) (В.М. Дрьомін). Злочинність розглядається як один із різновидів соціальної практики, як сукупність кримінальних практик. Вона — не особливий вид людської поведінки, що є поза соціальною діяльністю, а є самою цією діяльністю, але поза правового поля.

6. *Деструктивний* (А.Ф. Зелінський): злочинність — масовий прояв деструктивної поведінки людей, яка виражається в системі кримінальних правопорушень, вчинених на даній території протягом певного часу.

7. *Сумарно-статистичний*: злочинність — порівняно масове, історично мінливе соціальне явище, яке має кримінально-правовий характер і складається із сукупності кримінальних правопорушень, які вчинюються у відповідній державі за певний період часу (І.М. Даньшин).

8. *Фундаментальний, або класичний підхід*, який підтримує переважна більшість кримінологів. Відповідно до цього підходу **злочинність — історично мінливе, соціальне та кримінально-правове негативне, порівняно масове явище, що складається з усієї сукупності кримінальних правопорушень (що представляє собою систему кримінальних правопорушень), скоєних у конкретній державі (регіоні, території) за той чи інший період часу.**

Отже, можна виокремити такі ознаки злочинності.

1. *Злочинність — не статистична кількість кримінальних правопорушень, а саме явище.*

2. *Злочинність — історично мінливе явище.* Вона виникла на певному етапі розвитку людського суспільства. Протягом усього розвитку суспільства коло кримінальних правопорушень істотно змінювалося. Якщо в первісному суспільстві злочинності не було, то з появою перших державних утворень з'являються кримінальні правопорушення і злочинність.

3. *Злочинність має кримінально-правовий характер* — оскільки лише порушення кримінального закону складає статистичні показники злочинності.

4. *Злочинність — це соціальне явище.* Злочинність являє собою передусім скоєння частиною членів суспільства діянь, які спричиняють шкоду суспільству. При чому ці діяння є найбільш небезпечними серед усіх видів людської поведінки. Обґрунтованим є характеризувати злочинність як соціальне явище, властиве будь-якому суспільству.

5. *Злочинність — негативне явище,* що приносить шкоду, як суспільству в загалі, так і конкретним його членам. Шкода, від скоєння кримінальних правопорушень може бути, матеріальною та фізичною. А загалом, можна виділяти й моральну шкоду, оскільки будь-яке кримінальне правопорушення негативно впливає на свідомість людини: один буде перебувати в стані страху, стресу, депресії, а інший вирішити — якщо іншим можна, то чому мені не можна, і вирішить вчинити аналогічне кримінальне правопорушення.

Злочинність гальмує соціальний розвиток суспільства — кошти, які могли б бути витрачені на розвиток освіти, медицини, виплату стипендії чи пенсій, та в загалі на соціальну сферу — витрачаються на утримання правоохоронних структур, утримання ув'язнених у СІЗО та засуджених у тюрмах та колоніях.

Злочинність призводить до дезорганізації соціальних структур. Кримінальні правопорушення скоєнні на підприємствах, в установах, організаціях порушують їхню роботу, перешкоджають розвитку виробництва; викрадення новітніх наукових розробок, промислових зразків вимагає посилення системи охорони та безпеки, а загалом — не на розвиток виробництва, а на його захист.

Злочинність порушує суспільний спокій, викликає почуття страху в людей

Злочинність породжує недовіру до держави та її правоохоронних органів — громадяни, спостерігаючи нестабільність в економіці, політиці, реальному житті пересічного громадянина перестали довіряти правоохоронцям. Високий рівень корупційності, за політизованість правоохоронців та державних чиновників призводить до формування недовіри в населення, небажання допомагати у виявленні та розкритті

кримінальних правопорушень та пошуку осіб, які їх вчинили. Це суттєво зменшує можливості правоохоронних органів у розкритті кримінальних правопорушень та використання можливостей негласного апарату.

6. *Злочинність є порівняно масовим явищем.* Це означає, що абсолютна більшість актів поведінки в суспільстві є соціально-позитивними або соціально-нейтральними. Соціальні відхилення позитивного характеру (героїчні вчинки, випадки самопожертви, спасіння на пожежах, потопаючих), і соціальні відхилення негативного характеру, у тому числі кримінальні правопорушення, становлять дуже невеликий відсоток актів людської поведінки. Тим не менше, вони поширені в сучасному українському суспільстві та істотно впливають на його життя. Визначити й обґрунтувати якісь кількісні параметри злочинності, які є — нормальними для суспільства, наука в даний час не може. Рівень злочинності є дуже різним залежно від низки економічних, соціальних, політико-правових, культурно-історичних та соціально-психологічних чинників, що діють у кожній країні.

7. *Злочинність складається з конкретних кримінальних правопорушень, скоєних на певній території в певний період часу.*

Співвідношення між кримінальним правопорушенням і злочинністю.

Якщо поняття злочинності є кримінологічних, то поняття кримінального правопорушення — кримінально-правовим, тобто, так би мовити, тими цеглинками, з яких складається вся будівля, іменована злочинністю.

Між злочинністю і кримінальними правопорушеннями взаємодія відбувається за закономірностями цілого й частини, загального й одиничного (окремого), системи та її елементів. Кримінологія вивчає кримінальне правопорушення у тому числі, як одиничний акт кримінально протиправної поведінки, але не як кримінально-каране діяння. Кримінологічний аналіз кримінального правопорушення дозволяє певною мірою простежити соціальну й генетичну природу останнього, розпізнати його рушійний початок. Так, навіть на одиничному рівні, кримінологія має свій об'єкт вивчення. У цьому аспекті кримінологія використовує поняття кримінального правопорушення розробленого теорією кримінального права.

Кримінальне правопорушення — це одиничний акт людської поведінки, злочинність — масове соціальне явище. Кримінальне правопорушення може бути скоєно, а може бути не скоєно, це залежить від індивідуальних обставин і особистості. Злочинність — закономірне неминуче явище будь-якого суспільства. Звідси випливає, що кримінальне правопорушення можна усунути, злочинність усунути не можна, її можна тільки звести в до мінімуму, і в цьому полягає завдання держави й суспільства. Нарешті, відмінність полягає в наслідках. Наслідки кримінального правопорушення — це ті наслідки, які відображені в

об'єктивній стороні складу кримінального правопорушення, а наслідки злочинності більше — це й соціально-економічні наслідки існування злочинності в суспільстві й соціально-психологічні.

II. Кількісні та якісні показники злочинності

Злочинність як соціальне явище має низку ознак, які відсутні в кримінальному правопорушенні, як індивідуальному акті поведінки. Ці ознаки відображаються низкою показників. Найчастіше в науковій та практичній діяльності правоохоронних органів використовуються такі показники злочинності, як її рівень, коефіцієнти, динаміка, структура, географія. У поглиблених кримінологічних дослідженнях застосовуються додаткові показники: ціна злочинності, латентність кримінальних правопорушень та інші.

Усі показники злочинності тісно пов'язані між собою. Зміна, хоч одного з них загалом, або в окремій частині веде до зміни характеристик злочинності взагалі.

Показники злочинності поділяються на кількісні та якісні.

Кількісні показники злочинності.

1. *Рівень злочинності* — визначена в абсолютних числах загальна кількість кримінальних правопорушень та осіб, які їх скоїли, вчинених на певній території з за певний проміжок часу. Рівень злочинності — кількісний показник саме зареєстрованої злочинності. Рівень фактичної злочинності складається із зареєстрованої і скритої (латентної) злочинності. Про цей рівень злочинності є лише припущення. Наприклад, рівень зареєстрованої злочинності у 2024 р. дорівнює 492479 кримінальних правопорушень і виявлено 97661 осіб, які їх вчинили.

Для більш точної оцінки рівня злочинності на певних територіях і з урахуванням кількості населення застосовується *коефіцієнт злочинності* — математичний підрахунок кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень або виявлених осіб, які їх вчинили на прийняту в науці «одиницю» населення: 10 тис. чи 100 тис. (залежно від усього населення регіону). Розрізняються найбільш ємкі коефіцієнти: *коефіцієнт інтенсивності злочинності* *коефіцієнт злочинної активності*.

Коефіцієнт злочинної інтенсивності визначається кількістю кримінальних правопорушень на певну (10 тис. або 100 тис.) частину населення за формулою:

$$K_{із} = \frac{3 \times 10000 \text{ (або } 100000)}{N},$$

де: 3 — кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень у країні або в регіоні за рік (або інший проміжок часу);

10000 або 100000 — умовна «одиниця» населення;

Н — населення країни або регіону (області, міста, селища тощо) за той же проміжок часу.

Коефіцієнт злочинної активності вимірюється кількістю виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення не на все населення країни (регіону), а на його частину, яка досягла 14-літнього віку, за формулою:

$$K_{\text{за}} = \frac{3 \times 10000 \text{ (або } 100000\text{)}}{N},$$

де: 3 — кількість виявлених кримінальних правопорушників (за рік);
10000 або 100000 — умовна «одиниця» населення;

N — населення країни (регіону, яка досягла 14-літнього віку і старше).

Коефіцієнти дозволяють порівняти інтенсивність злочинності в різних адміністративно-територіальних одиницях із різною кількістю населення, а також у різні періоди в одному й тому ж районі, області з урахуванням кількості населення.

2. *Рівень судимості* — кількість осіб, які — з виявлених кримінальних правопорушень — притягнуті до кримінальної відповідальності й засуджені до певних покарань. Рівень злочинності не тотожній рівню судимості. Це показники, які інформують про різні види діяльності державних органів у сфері запобігання злочинності.

Якісні показники злочинності:

1. *Структура злочинності* — це групування кримінальних правопорушень і осіб, які їх вчинили, за певними їхніми якісними ознаками для встановлення найбільш характерних рис із метою подальшого виявлення і вивчення взаємозв'язків між структурними підрозділами. Це, так би мовити, внутрішня побудова злочинності. Вона визначається питомою вагою (часткою) окремих груп кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушників у загальній їхній кількості.

2. *Характер злочинності* визначається питомою вагою тяжких і особливо тяжких злочинів і суспільною небезпекою осіб, які їх вчинили, до загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень і осіб, які їх вчинили. За даними кримінально-правової статистики у 2024р. питома вага цих злочинів у структурі всієї злочинності складала 67,4 %.

Кількісно-якісні показники

1. *Динаміка злочинності* — це зміна всіх її показників загалом або їхніх елементів протягом певного часу. Вимір показників динаміки злочинності здійснюється різними способами, зокрема базисним і ланцюговим. Базисний спосіб обчислення показників динаміки злочинності представляє собою порівняння кожного рівня статистичного ряду щорічних даних зареєстрованих кримінальних правопорушень із

першим рядом, який приймається за основу порівняння (базис-100 %). Для розробки показників динаміки злочинності ланцюговим способом використовується прийом порівняння наступного рівня ряду з попереднім. Є й інші способи, передбачені правовою статистикою, наприклад, метод збільшених інтервалів і метод рухомої середньої.

2. «*Географія злочинності*» — кількісно-якісний показник, який характеризує територіальну розповсюдженість і якісну відмінність чи схожість її основних показників. Наприклад: на Півдні чи Сході України рівень злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів вищий, ніж у Західних регіонах; у промислових регіонах та містах рівень економічних кримінальних правопорушень вищий, ніж у сільськогосподарських. У містах розташування великих промислових підприємств більші показники викрадень майна із цих підприємств та збуту викраденого. Територіальні різниці злочинності тісно пов'язані з рівнем соціально-економічного розвитку, з національними традиціями населення конкретних регіонів, їхніми звичаями, станом культурно-виховної роботи, організацією побуту й дозвілля та іншими чинниками. Слід відмітити, що в обласних центрах вчиняється майже половина всіх кримінальних правопорушень в областях, а в містах — до 70 % на відміну від сільських районів.

3. «*Ціна*» злочинності — це кількісно-якісний показник тієї шкоди і витрат суспільства, які є наслідком її злочинних проявів.

4. *Стан злочинності* — узагальнена характеристика злочинності, що включає питому вагу, рівень, структуру, динаміку, латентність, ціну тощо.

III. Латентна злочинність.

Показники зареєстрованої злочинності не повною мірою відповідають дійсному стану речей, оскільки не всі кримінальні правопорушення й особи, які їх скоїли, відображені в кримінальній статистиці. У зв'язку з цим виключно важливою є проблема латентної злочинності. *Латентна злочинність* — це злочинність, яку не зареєстровано в кримінальній статистиці.

Рівні латентної злочинності:

- ✓ *низький* (вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, грабежі тощо);
- ✓ *середній* (крадіжки, зґвалтування тощо);
- ✓ *високий* (корупційні кримінальні правопорушення, зараження венеричною хворобою тощо).

Точно виміряти рівень латентної злочинності практично неможливо. Є дані, які визначаються співвідношенням 1: 4, 1: 7 і, навіть 1: 100. Велика частина латентної злочинності містить кримінальні правопорушення, що не представляють високої суспільної небезпеки.

Види латентної злочинності:

✓ *природна латентність* складається з кримінальних правопорушень, які не реєструються тому, що вони не виявляються відповідними правоохоронними органами (наприклад, неповідомлення потерпілими про кримінальне правопорушення).

✓ *погранична латентність* — кримінальні правопорушення не реєструються, тому що відповідні правоохоронні органи дають їм неправильну кримінально-правову оцінку або потерпілий не усвідомив факти скоєння кримінального правопорушення (наприклад, кримінально-правове розкрадання майна кваліфікується як адміністративно-правове; пожежа; кишенькова крадіжка)

✓ *штучна латентність* представлена тими кримінальними правопорушеннями, які виявляються і правильно оцінюються співробітниками правоохоронних органів, однак свідомо з різних причин не реєструються.

Для вивчення латентної злочинності застосовують такі методи: статистичні (порівняльний статистичний аналіз будь-яких параметрів); методи математичного моделювання; вивчення документів і аналіз даних офіційної статистики; вивчення громадської думки про злочинність і про небезпеку соціального життя; контент-аналіз ЗМІ; метод експертних оцінок; віктимологічне опитування; факторний аналіз злочинності тощо.

Для отримання більш надійної інформації про злочинність і жертви злочинів у практиці зарубіжних віктимологічних досліджень були розроблені та реалізовані проекти національних опитувань. Так, наприклад, у США Національне віктимологічне опитування (NCVS), яке проводиться два рази на рік, дозволяє більш детально вивчити ситуаційні чинники злочинності: місце скоєння злочину, час, кількість постраждалих від злочину осіб тощо. Дані опитувань надають більш детальну інформацію про жертв злочину (стать, вік, освіта, сімейний стан, ступінь завданої шкоди здоров'ю, сума витрачених на відновлення здоров'я коштів, вирішення питання про відшкодування шкоди). Безумовно, дане дослідження також має певні недоліки, але воно містить важливі відомості, які сприяють виявленню латентних жертв, встановлення більш точного рівня віктимізації населення й ціни злочинності.

На жаль, у нашій країні подібні дослідження регулярно не проводяться. Тим часом проведення віктимологічного опитування в нашій країні необхідно. Причому робити це слід регулярно, у широких масштабах і на державному рівні — тільки в такому випадку отримані відомості можуть володіти достатньою часткою вірогідності.

Кількісну характеристику шкоди від латентної злочинності дати ще складніше, ніж визначити її реальний стан. Однак якісна оцінка такої шкоди дозволяє говорити про наявність таких негативних наслідків латентної злочинності:

- ✓ відсутнє реальне уявлення про стан злочинності в країні, конкретному регіоні;
- ✓ дається спотворений кримінологічний прогноз злочинності;
- ✓ застосовується неадекватна система заходів запобігання злочинності;
- ✓ порушується принцип невідворотності кримінальної відповідальності, створюється ситуація безкарності, яка багато в чому стимулює подальше скоєння кримінальних правопорушень;
- ✓ у населення з'являється страх перед злочинністю, який об'єктивно погіршує якість життя населення, оскільки страх обмежує сфери соціальної активності людей у виборі місця проживання, часу й місця проведення дозвілля, придбання конкретного майна тощо;
- ✓ відбувається дискредитація правоохоронних органів, а, отже, і держави, і їхнє відчуження від законослухняного населення країни;
- ✓ права потерпілих залишаються незахищеними, оскільки немає офіційно встановлених осіб, які скоїли кримінальні правопорушення й зобов'язані відшкодувати заподіяну шкоду.

Чинники, що зумовлюють латентність злочинності: небажання розголосу з боку потерпілого; малозначність заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди; невпевненість у реальності покарання кримінального правопорушника; особливі взаємини потерпілого, свідків з кримінальним правопорушником; боязнь погроз із боку кримінального правопорушника; дефекти правосвідомості.

IV. Соціальні наслідки злочинності.

Злочинність має свої наслідки — майнову, моральну, фізичну та іншу шкоду, яка завдається кримінальними правопорушеннями суспільним відносинам.

Майнова (матеріальна) шкода визначається в грошовому обчисленні, а шкода від агресивних посягань визначається в кількості випадків смерті; каліцтва; кількості робочих днів, пропущених у зв'язку з втратою працездатності потерпілими; у розмірах витрат на лікування та виплату за лікарняними листками тощо.

Питання щодо ціни злочинності вимагає розглядати не тільки пряму шкоду від протиправних посягань, але й побічну шкоду від злочинності, яка обчислюється за витратами суспільства, держави на протидію злочинності загалом: утримання правоохоронних органів, навчання правоохоронців, забезпечення правоохоронців новітніми технічними засобами, кошти на утримання в місцях позбавлення волі затриманих, підозрюваних, обвинувачених, підсудних, засуджених, кошти на лікування потерпілих та

відшкодування їм витрат від шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями, витрати на роботу судів та адвокатів.

Отже, ціна злочинності дає уявлення про обсяг і характер прямої й непрямой шкода, яка заподіюється злочинністю суспільству.

Характеристика злочинності буде неповною без урахування її латентної частини, без цього неможливо визначити реальний стан злочинності в суспільстві.

V. «Фонові» явища злочинності.

«Фонові» явища, тобто до-кримінально-протиправні форми девіантної поведінки, привертають увагу кримінологів у зв'язку з тим, що вони тісно пов'язані зі злочинністю, створюють загальний негативний «фон» для її існування або мають прямі кримінальні прояви.

Традиційно до фонових явищ відносять пияцтво, наркотизм, соціальний паразитизм, проституцію, бродяжництво й безпритульність. Останнім часом цей перелік розширився через насильство в сім'ї, суїцидальну поведінку, бідність, правовий нігілізм, прояви аморальності, психічні розлади та інші відхилення від загальноновизнаних норм поведінки.

Фонові явища мають як спільні, так і відмінні зі злочинністю риси. Спільним для них є належність до одного класу об'єктів дійсності, а саме соціальних відхилень (девіацій), що вказує на загальну причинність, однотипні закономірності функціонування. Злочинність та фонові явища пов'язані зв'язками станів, обумовлення, кореляції, перебувають у статистичних залежностях. Відмінності між ними криються в характері ризиків та загроз, що від них виходять, ступені тяжкості наслідків, неоднаковому ставленні держави й людей до цих явищ.

Фонові для злочинності явищами — це альтернативні легальним норми, інститути та форми діяльності, що дестабілізують систему суспільних відносин та санкціонують порушення правових приписів і кримінально-правових заборон. Фонові явища послаблюють дію офіційних регуляторів суспільних відносин, обмежують сферу їхнього впливу, водночас підсилюють інтенсивність і розширюють межі згубного впливу неправових норм та інститутів, сприяють масовому порушенню вимог моралі і правових приписів. Так, фонові явища розширюють поле ненормативності, підготовлюють суспільну свідомість до переходу від суспільно шкідливих до суспільно небезпечних форм поведінки. Зазначені явища не породжують злочинність як свій наслідок, а виконують роль її детермінант, виступають сприятливим середовищем для поширення останньої.

Фонові явища можна поділити на загальні та спеціальні.

Загальні фонові явища унормовують відхилення від загальноновизнаних норм моралі та етикету, підривають культурні й духовні засади суспільства, полегшують становлення на шлях адміністративних і кримінальних правопорушень. Йдеться про нелегальну трудову міграцію, стихійну урбанізацію, тиражування ЗМІ сумнівних цінностей, дитячу

бездоглядність та безпритульність, бродяжництво й жебрацтво осіб без певного місця проживання, трудову незайнятість працездатних осіб, низьку культуру.

Спеціальні фонові явища виступають соціальною базою для поширення взаємопов'язаних видів злочинності та груп кримінальних правопорушень.

Наприклад, наркотизм або немедичне вживання психоактивних речовин сприяє втягненню наркоспоживачів у вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їхніх аналогів та прекурсорів. На ґрунті наркотизму вчиняється також значна кількість тяжких насильницьких і корисливих насильницьких кримінальних правопорушень.

Тіньова економіка, безгосподарність і корупція стимулюють вчинення злочинів проти власності, у сферах господарської та службової діяльності.

Домашнє насильство — найтісніше пов'язане із вчиненням кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи членів сім'ї.

Дискримінація особи або групи осіб за ознаками раси, національності, релігійних переконань, сексуальної орієнтації зумовлюють порушення рівноправності громадян залежно від їхньої расової, національної належності або релігійних переконань, а також вчинення групи насильницьких кримінальних правопорушень із мотивів расової, релігійної, національної чи іншої нетерпимості.

Порушення правил дорожнього руху може призвести до вчинення автотранспортних кримінальних правопорушень. Так, наприклад, на 300 випадків порушень правил дорожнього руху припадає 1 автотранспортний злочин тощо.

Взаємозв'язок проституції і злочинності можна простежити за такими напрямками:

- ✓ певні прояви проституції є кримінальними (сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією, ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів, створення або утримання місць розпусти і звідництва);

- ✓ проституція пов'язана з цілою низкою кримінальних правопорушень проти статевої свободи і статевої недоторканності (наприклад, зґвалтування, розбещення неповнолітніх), а так само з зараженням вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби;

- ✓ проституція негативно впливає на певні групи населення, сприяє формуванню негативних установок і ціннісних орієнтацій особистості;

- ✓ повії входять до «групи ризику», тобто частіше звичайних громадян є потенційними кримінальними правопорушниками або жертвами кримінально-протиправних посягань.

Насамкінець слід зазначити, що фонові явища лише підвищують вірогідність вчинення пов'язаних із ними кримінальних правопорушень. Лише утворення критичної маси порушень моральних і правових норм високовірогідно супроводжуватиметься збільшення кількості вчинених кримінальних правопорушень.